

Zülmət gecənin qanla açılan səhəri

Ağdabanın birinci faciəsi: 8 aprel 1992-ci il

“Bahar fəslı, yaz ayları gə-ləndə süsənli-sünbüllü, lalalı dağlar” kəlbəcərlilərin göz-lərində dumana-çənə bürü-nür. Çünki 25 ildir, deyirlər, Kəlbəcəyə yaz gəlmir. Sazın-sözün beşiyi olmuş Kəlbə-cərdə özgə dilində danışırlar. Çal-çağırılı günlərini də itirib bu ulu yurd doğma kəlbəcər-liləri kimi...

O baharda da beləcə qan-yaş axıtdı dağ-daşlarımız, bacı-qardaşlarımız. O baharda da çəməndəki gül-çiçəklərimiz şəhid qanına bə-ləndi, inlədi...

...Ağdaban - 8 aprel 1992-ci il. Ağdabanın tarixinə həmin gün qara həflərlə yazılıb, əs-lində isə qan qırmızı rənglə.

Ağdabanın dəhşətlərindən danışmaq ol-mur. Necə deyəsən ki, tarix boyu sazlı-sözlü olan Ağdaban o gün odlara qalandı?! Hansı mənəvi haqla bunu dilimizə gətirək? Necə deyək ki, Dədə Şəmşirin, atası şair Ağdabanlı Qurbanın işiği üzü görməyən əlyazmaları yandırılıb, küllü göylərə sovrulub?

Ağdabana aprelin 8-də səhər tezdən çat-mışdıq. Yağılar kəndi tar-mar edib dağıtdıq-dan sonra baxmaq olmurdu bu yerlərə. Ge-cədən od vurulmuş evlərdən hələ də burum-burum qara tüstü qalxırdı. Ağdərənin Çapar kəndi istiqamətindən atılan toplar bizdən o yana düşüb “salamat” qalmış bir neçə evi də dağıtdı. Kəndin köməyinə gəlmiş müdafiəçil-ər düşməni susdurmağa çalışsalar da, heç bir əhəmiyyəti yox idi.

Ağdaban qan içində boğulur, “tüstüsü başından çıxırdı”

Ağdabanla Çayqovuşanın arasında bir tə-pə var. Bura qədimlərdən uşaq qəbiristanlığı olub. Kəlbəcərin əksər kəndlərində körpələrin və uşaqların ayrıca qəbiristanlığı var idi. Də-də Şəmşirin də son mənzili burada, uşaq qə-biristanlığında idi. Təsədüfən, möcüzədənmi, ya nədənsə, salamat qalmış məzar daşları sanki yandırılmış hər iki kəndə ağı deyirdi. Yığışmışdıq Dədə Şəmşirin məzarı başına. Hamı günahkar-günahkar başını aşağı dikib Dədəyə başsağlığı verirdi.

Yandırılmış kənddən cəsədləri çıxarmaq üçün qrup ayrılmışdı. Güllə yağışının altında kəndə girmək qorxulu olsa da, heç kim ehti-yat etmirdi. Səya bilmirdik yandırılmış, işgən-cələrlə divan tutulmuş kənd camaatının mey-itlərini.

Birdən kimsə qışqırır: “Vay, qardaş, can, ay qardaş. Səni də, kəndimiz kimi, qoruya bilmədim...” “Dedilər ki, şair Ələmənin oğlu-dur, Dədə Şəmşirin nəslindəndir. Bu fəryad bəlkə də Murovun qarlı zirvəsinə qədər gedib çatmışdı. Dağlarda da bu haray var idi...”

Ağdabanın o dəhşətli günlərini gözlerimiz-zə köçürüb üzü geri qayırdıq. Kəlbəcərin milisliyi, özünümüdafiə dəstələri isə hələ də soraqları olmayan ağdabanlıları axtarırdılar. Ağdabanda qanlı ayaq izləri və bir də ara-sıra güllə səsləri qalırdı.

O gün Kəlbəcəre gözlləri baxa-baxa şəhid olmuş ağdabanlılara qara geyinmişdi. Kəlbə-cər özünün ilk şəhid balalarını sinəsinə basıb oxşamaq istəyirdi.

Kəlbəcərin Yolaşan adlanan yerində bir Şəhidlər xiyabanı salınırdı. Bu xiyabana ilk şəhid karvanı yol başlamışdı. Bu qara karvan ağdabanlıların idi...

“Dəmir qanadlı quş”un qanlı caynaqları və 8 fidan

1989-cu il iyulun 11-də tütün sahəsində çalışan ağdabanlı qadınlar onları girov götür-mək istəyən 7 erməni silahlı quldurunu tut-muşdular. Rayon prokurorluğu istintaqa baş-lamışdı. Respublika Prokurorluğu isə işin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti hərbi komen-dantının sərəncamına göndərilməsinə əmr vermişdi. İyulun 14-də həmin erməni quldur-larını Xankəndiyə guya istintaqa aparmaq üçün rus hərbiçilərinin müşayiəti ilə Kəlbəcə-rə 2 hərbi vertolyot gəldi. Nədənə vertolyot-lar nəzərdə tutulmuş meydançaya deyil, şə-hər stadionuna endi. Erməni quldurlarını gö-türüb qalxarkən vertolyotlardan birinin pərləri elektrik dirəyinə toxundu. Vertolyot müvazi-nətini itirərək stadionun yanındakı divarın di-binə düşdü. Bu zaman vertolyotun pərləri bu-rada futbol oynayan, həmin vahiməli “dəmir qanadlı quşa”a baxmağa toplaşmış uşaqları biçib-tökdü. O gün Kəlbəcəre 8 azyaşlı mək-təblinin qanında boğuldu. Kim idi onlar: ermənilərə güllə atanmı?! Başqa xalqın torpağı-na göz dikənmə?! Bəs nə idi onların günahsız axan qanına bəis?!

Həmin hadisəyədək (aprelin 7-dən 8-nə keçən gecə) isə ermənilər gecə ikən hücum edərək Dədə Şəmşirin yurdunu - Ağdabanı ikinci Xocalıya çevirdilər. Hücumdan xəbərsiz kənd əhalisi başaçıq-ayaqyalın, qarlı meşələyə, dağlara çəkildi. Kəndi müdafiə edən kiçik dəstə ermənilər tərəfindən məhv edildi-yindən, əhali müdafiəsiz qalmışdı. Bu qanlı faciə zamanı 32 ağdabanlı - qoca, qadın, uşaq həlak oldu, iki nəfər evdə diri-diri yandı-rıldı, 7-si isə girov aparıldı. Kənd bütünlüklə odlara qalandı. Səhər tezdən köməyə gələn yerli özünümüdafiə batalyonunun 6 döyüşçü-sü də pusquya düşərək həlak oldu. Kəndə köməyə gedən hərbiçilər və mülki adamlar yolda gülləbarana tutuldular.

Ağdaban faciəsi ermənilərin Kəlbəcəyə qarşı başladığı böyük müharibənin signalı idi. Ağdabanın ermənilər əlində qalması görün-məz fəlakətlərə gətirib çıxarar, digər kəndlərin işğalını asanlaşdırar, Murov yolunun quldur-lar tərəfindən tutulmasına və beləliklə də 52 min nəfərlik əhəlinin tamamilə məhvə gətirib çıxardı.

Xocalı soyqırımı kimi, Ağdabanın birinci faciəsi də o zaman respublikada dərk olun-madı. Neçə illər keçsə də, hələ o faciə bey-nəlxalq miqyasda müzakirəyə çıxarılmayıb. Sonrakı hadisələr bir daha təsdiqlədi ki, Kəlbəcərin işğalı, əslində, hələ 1992-ci il aprelin 7-dən 8-nə keçən gecə Ağdabanın darmada-ğın olunmasından başlanmışdı.

Qarabağın dağlıq hissəsinə vaxtilə qonaq qismində gəlmiş erməni daşnakları 1988-ci il fevral ayının 13-də Əli ilə Bəxtiyarı (iki gü-nahsız yeniyetməni) qətlə yetirdikdən sonra xalqımızın tarixində yeni şəhidlik dövrü baş-ladı. İlk şəhidlərimiz torpaq uğrunda əbədi-yətə qovuşdu. Sonra qədim İrəvanda, Zəngi-basar və Göyçədə, Hamamlı və Gümrüdə... şəhid verdik. Düşməni mühasirə halqasını da-raldıqca şəhidlərimizin sayı da artıdı. Nəinki Qərbi Azərbaycanda, Dağlıq Qarabağda da türksoylular doğma torpaqlarında didərginə, qaçqın-köçkünə və girova çevrildilər.

Həmin günlərdən sonra Kəlbəcərin də ay-rı-ayrı kəndlərinin dinc sakinləri gülləbarana tutuldu, Dikyurd yaylağından yeniyetmə yaş-larında olan Hidayət Cəfərov 500 başdan ar-tıq mal-qara ilə birlikdə Basarkeçərə (Varde-nisə) oğurlanıb aparıldı.

Kəlbəcərin müsibətli günlərində qan ça-nağında boğulan kəndlərləndən biri, əslində isə birincisi Ağdabanla Çayqovuşan idi.

Otaqqaya, qanlı karvan və bir də...

Ağdaban növbəti dəfə erməni quldur dəst-ələri tərəfindən darmadağın edildi. Beləliklə, 8 aprel 1992-ci il və 26 mart 1993-cü il Ağda-banın işğal tarixləri kimi yaddaşlara yazıldı. Kəlbəcərin ilk şəhidliyi məhz bu kənddən baş-ladı. Ermənilər Ağdabanı təkə strateji məkan olduğu üçün deyil, əslində, Kəlbəcəre ədəbi mühitinin beşiyi kimi də çoxdan hədəfə almış-dılar. Çünki bu kəndin yetirdiyi Ağdabanlı Qurban böyük sərkərdə Şah İsmayıl Xətəinin silahdaşı olan Miskin Abdal ocağının nəsil da-vamçısı idi. Bu ocaq mənəviyyatımızın beşiyi kimi erməniləri olduqca ciddi narahat edirdi. Məhz ona görə də hələ 1990-cı il iyul ayının 11-də Ağdərənin Otaqqaya ərazisində Tərtər-Kəlbəcəre marşrutu ilə gedən (150-yə yaxın maşından ibarət) karvanın qarşısını kəsərək Dədə Şəmşirin qızı Çimnaz xanımı, milis ma-yoru, Zərdab rayon milis rəisinin müavini Şahlar Şükürova (Azərbaycanın Milli Qəhrə-manı), Aslan Xidirova, İttifaq miqyaslı “İstisu” sanatoriyasında müalicəyə gedən dinc sakin-ləri (əksəriyyəti isə xəstə və qocalardan ibar-ət) terror nəticəsində qətlə yetirmişdilər.

Bu, ermənilərin əsas və çirkin niyyətlərinin həyata keçirilməsi planının ilkin şərtlərindən biri idi. Min təəssüf ki, Ağdaban faciələ-rinə rəsmi olaraq siyasi və hüquqi qiymət verilmədi. Miqyası geniş olmayan neçə-neçə belə faciələrimizin üstündən sükutla keçmə-yimiz isə nəticədə Ermənistanın torpaq işta-hasını bir az da artırır...

Ağdabanın ikinci faciəsi: 26 mart 1993-cü il

...Həm Ağdərə, həm də Ermənistanın Ba-sarkeçer rayonu istiqamətindən hücum mə-ruz qalan, müdafiə olunmayan, şayiələr və təxribatlar nəticəsində vahiməyə düşən Kəlbəcəre əhalisi qarlı-çovğunlu günlərdə öz də-də-baba yurdlarından ayaqyalın-başaçıq, bü-tün əmlakını ataraq, dəniz səviyyəsindən 3400 metr yüksəklikdə olan Murovdağ aşırı-mından qaçmağa məcbur edilmişdi. Siyasi oyunların, daxili çəkişmələrin, qeyriətisiz və satqın hərbiçilərin xəyanətindən 52 min nəfərlik əhali qısa vaxt ərzində doğma yurdundan qovuldu. Azərbaycanın ən gözəl, öz təbii ehti-yatlarına görə zəngin bölgəsi olan Kəlbəcəre təkləndi və düşmənin əlinə keçdi.

Ağdabanın ikinci dəfə işğalı Kəlbəcərin ta-mamilə Ermənistan tərəfindən zəbt olunması demək idi. Bundan sonra Kəlbəcəre hər tərəf-dən mühasirəyə alınaraq, 1993-cü il mart ay-ının 31-dən aprelin 2-dək tamamilə Ermənis-tan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edildi.

Kəlbəcərin işğalı ermənilər üçün sanki göydəndüşmə idi. Əvvəla, nə qədər ki Kəlbə-cərə işğal olunmamışdı, Dağlıq Qarabağ ələ keçirmək əsas altında idi. Bir əsrə dəfələrlə buraya edilmiş hücum və təcavüzlərin qarşısını alan kəlbəcərlilər imkan vermirdilər ki, ermənilər Dağlıq Qarabağı Ermənistana bir-ləşdirib planlarını həyata keçirsinlər. İkincisi, Kəlbəcərin işğalı hərbi üstünlüyün ermənilə-rin tərəfinə keçməsinə və bununla da Ağdam, Zəngilan, Qubadlı, Cəbrayıl, Füzuli kimi bir-birindən zəngin təbii resurslara malik rayon-larımızın işğalına şərait yaradırdı.

...Hər zülmət gecənin bir işıqlı sabahı olur. Azərbaycanın işıqlı sabahlarının birində işğal altında inləyən yurdlarımızın, eləcə də Ağdabanın üstünə gün doğacaq. Səməmiz də məqsədimiz, məramımız və əməlimiz kimi aydındır, işıqlıdır, nurludur. Kəlbəcəre gedən yol Ağdabandan başlayır. Yazda əriş-argac olan Kəlbəcəre yolları haçalanacaq yenə neçə kəndə, neçə bərə-bəndə, düşməni azdıracaq dumanda-çəndə... Həmin Qələbəyə biz Lələ-təpə zəfərindən, Böyük qayıdışa isə Cocuq Mərcanlıdan başlamışıq...

Məhəmməd NƏRİMANOĞLU,
“Azərbaycan”